

УДК 371.11

С. Ф. ОДАЙНИК

м. Херсон

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЛЬ КЕРІВНИКА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ФОРМУВАННІ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті проаналізовано деякі засади концепції «гуманної» педагогіки В. Сухомлинського. Викладено принципи педагогічної діяльності керівника навчального закладу, що ґрунтуються на любові до дітей, толерантності, спільній творчій праці, коректності, компетентності, умінні створювати навколо себе позитивну атмосферу для всіх суб'єктів освітнього процесу.

Ключові слова: В. Сухомлинський, директор школи, управління навчально-виховним процесом, толерантність, гуманізм, людяність, педагогічна культура, віра в дитину.

Особливості розвитку людства є причиною актуалізації проблеми толерантності. Останнім часом слово «толерантність» набуло значної популярності. У перекладі з латинської воно означає «терпіння». Цей термін люди використовують у різних сферах життєдіяльності. У суспільстві це дефінується як терпимість до інших думок, поглядів, традицій, повага та розуміння розмаїття культур нашого світу, форм самовираження та самовияву людської особистості, тобто визнання того, що всі люди відрізняються від інших людей зовнішнім виглядом, положенням у суспільстві, мовою, поведінкою. Толерантність також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим, і що всі мають право жити в мирі, зберігаючи свою індивідуальність.

Сьогодні спостерігається суперечність між формальним визнанням людини найвищою цінністю суспільства та реальним, негуманним, ставленням суспільства до неї і самих людей один до одного. Випадки нетерпимості до людей з іншими поглядами; конфлікти, що виливаються в жорстокі зіткнення, обумовили широке висвітлення цієї проблеми в засобах масової інформації на державному й міжнародному рівнях. Найактуальнішими зараз є питання толерантних взаємин між представниками різних культур. Адже протистояння різних етнічних, релігійних, соціальних груп є найбільшою загрозою для сучасної цивілізації. Тож основним завданням кожного педагога є виховання в особистості, яка творитиме майбутнє нашої країни, людяності, здатності до співпереживання, духовності, гуманності.

Нині постає актуальна проблема створення системи освіти, що відповідала б викликам суспільства. Тому забезпечення якості навчально-виховного процесу вимагає пошуку ефективних методів та стилів управління загальноосвітніми навчальними закладами, упровадження інноваційних технологій навчання та виховання, координації зусиль школи, сім'ї та громадськості в розвитку особистості дитини. Реалізація цих завдань потребує творчого підходу керівників загальноосвітніх навчальних закладів до власної діяльності.

Важливого значення для формування толерантності в дітей набуває проблема створення в педагогічних колективах сприятливого соціально-психологічного мікроклімату, атмосфери відповідальності, розвитку творчого потенціалу вчителів, вивчення та впровадження перспективного педагогічного досвіду. Усе це є доказом необхідності модернізації освітнього процесу.

Значний внесок у розробку теорії і практики управління навчально-виховним процесом зробив видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський. Особливу увагу Василь Олександрович приділяв проблемі морального виховання особистості. Він з 1948 року й до кінця життя працював директором середньої школи в с. Павлиш на Кіровоградщині, де за 22 роки створив унікальну систему навчання й виховання дітей. Своєрідним підсумком цієї роботи став в 1955 році захист кандидатської дисертації з теми «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи».

У численних педагогічних виданнях більшості країн світу з'являються статті, брошури та книги, присвячені творчій спадщині й

педагогічній діяльності В. Сухомлинського. Праці видатного педагога для багатьох учителів, батьків, керівників органів освіти, громадськості стали корисними в розв'язанні актуальних проблем навчання і виховання молоді.

Сучасні українські педагоги приділяють значну увагу вивченню спадщини В. Сухомлинського. Важливими є дослідження науковців О. Пшеврацької, С. Денисюк, Б. Лихачова, Н. Дічек, М. Антонця, І. Зязюна, О. Коваль, В. Кумаріна, О. Сухомлинської, Г. Бучківської та ін. За межами країни педагогічну діяльність В. Сухомлинського досліджують М. Богуславський, М. Мухін, С. Лашин, І. Буєва, М. Гусаковський, Л. Мілков.

Незважаючи на наявність значної кількості публікацій щодо вивчення творчого доробку В. Сухомлинського, до цього часу залишається недостатньо дослідженим гуманістичний принцип його педагогіки в управлінській діяльності директора школи. Тому **метою** статті є аналіз праць видатного педагога щодо ролі керівника навчального закладу у формуванні толерантності в суб'єктів освітнього процесу.

Василь Олександрович був переконаний, що в центрі педагогічної системи перебуває унікальна особистість – дитина, а основою формування особистості є українська народна педагогіка. В. Сухомлинський вважав метою виховання розвиток творчих сил і здібностей особистості на принципах загальнолюдських цінностей, інтересів і потреб в умовах колективу. На цій основі видатний педагог створив власні оригінальні форми й методи організації навчання та виховання дітей у школі.

У своїй книзі «Павлиська середня школа» він пише: «Добре керувати школою означає добре знати науку виховання, яка повинна стати основою наукового керівництва вихованням і освітою, організації роботи колективу школи – учителів та учнів: бути майстром навчально-виховного процесу, володіти мистецтвом впливу на дитину, підлітка, юнака, дівчину. Адже виховання в широкому розумінні – це постійне духовне збагачення – оновлення як тих, хто виховується, так і тих, хто виховує. Керівник школи буде хорошим, авторитетним наставником учителів і учнів лише до тих пір, поки він вдосконалює свою майстерність учителя і вихователя. Хороший директор – це перш за все хороший організа-

тор, вихователь і дидакт не тільки по відношенню до дітей, яких він навчає на своїх уроках, але і по відношенню до всіх вихованців школи і вчителів» [1, 31].

Головними рисами, що повинен мати директор школи, В. Сухомлинський вважав, духовність, моральність, інтелект, волюві якості. Він дійшов висновку, що діти тягнуться до того, хто сам тягнеться до них, не може жити без них, знаходить щастя в спілкуванні з ними. «Перша, найголовніша і найважливіша якість, без якої педагог не може бути директором, як і не всяка людина може бути педагогом, – це глибока любов до дітей, органічна потреба в дитячому колективі, глибока людяність і здатність проникнути в духовний світ дитини, зрозуміти, відчувати в кожному із вихованців особисте, індивідуальне. Ця здатність, яка є результатом високої педагогічної культури, визначається насамперед властивістю людини пізнавати світ серцем. Навчитися любити дітей не можна ні в якому навчальному закладі, ні з жодних книжок, ця здатність розвивається в процесі участі людини в громадському житті, її взаємовідносинах з іншими людьми», – зазначав учений [1, 32].

Василь Олександрович був переконаний, що виховання неможливе без віри в дитину. На вірі в дитину, на довірі до неї ґрунтуються всі методи та прийоми навчання й виховання. Крім цього, дитина повинна вірити у свого вихователя, бачити в ньому не тільки взірця для наслідування, але й підтримку, допомогу. «Віра в людину, – пише В. Сухомлинський, – найголовніша для мене. Я ревно беріг і бережу її від спалювання невір'ям, байдужістю» [1, 38].

На його думку, головним методом роботи директора з учителем є індивідуальна, дружня, відверта, душевна бесіда. Він вважав виконаною свою місію керівника навчального закладу тільки тоді, коли йому вдавалося переконати вчителя, і вчитель підтверджував це своєю практичною роботою. Василь Олександрович ніяких найскладніших суперечок з учителем ніколи не виносив на засідання педагогічної ради. В. Сухомлинський вважав, що відносини у педагогічному колективі мають будуватися на принципах правдивості, дружби, толерантності, колективізму, справжньої людяності, чесності. Він радив учителям: «...якщо ви сумніваєтесь у чомусь, ска-

жіль прямо, не носить в душі сумнівів, особливо невіри в дитину, для вихователя це дуже небезпечний тягар. Побачивши в тому чи іншому вчинку, у словах педагога невіру в людину або в силу виховання, я прагнув довести йому його неправоту, переконати в тому, що він помиляється. Саме переконати, а не впливати адміністративним шляхом – заставити, примусити» [1, 38].

Важливим завданням і вчителя, і директора має бути якомога глибше знання духовного світу кожної дитини. Із цього приводу педагог-гуманіст писав: «У школі – десятки навчальних та самодіяльних колективів, у кожному з них протікає багатогранне духовне життя вихованців; директор – активний учасник цих колективів і перш за все друг, товариш вихованців. Шлях до серця дитини лежить через дружбу, через спільні інтереси, захоплення, почуття» [1, 40]. Учений прагнув так організувати виховний процес, щоб переживання радості, чуйності, піклування, що сприяють формуванню почуття сердечності, однаково стосувалися всіх.

Особливість виховання загальнолюдських цінностей у педагогічній діяльності В. Сухомлинського полягала в постійній орієнтації на розвиток емоційної сфери особистості. «Багаторічний досвід дає підставу твердити, що виховання емоцій – це не окреме вузьке завдання, а сама суть усього процесу становлення морального обличчя людини» [3, 192]. Виховний процес у Павлівській школі базувався на створенні позитивних емоційних стосунків у педагогічному колективі, установленні тісних емоційних контактів з учнями. Цьому сприяла постійна організація контактів школярів із природою, душевні індивідуальні бесіди про призначення людини у світі. У доступній для учнів формі подавалися найкращі зразки моральної поведінки, формувалися моральні погляди й переконання.

В. Сухомлинський зазначав, що віра дитини у високе, ідеальне, непорушне має особливе значення у виховному процесі. Вона починається в сім'ї. Віра в людську красу, – вважав видатний педагог, – перед дитиною розкривається тоді, коли в сім'ї є злагода, взаємна допомога й підтримка, духовна єдність і щирість, довіра й повага батьків. З любові, поваги до батьків, до людей, які тебе постійно

оточують, розпочинається формування почуття любові до всього людства, поваги та розуміння інших людей. Найскладнішою працею В. Сухомлинський вважав любов до людини. «Щоб по-справжньому любити, – зауважував він, – треба мати могутню духовну силу. І місія школи, сім'ї, місія старших поколінь полягає в тому, щоб удихнути в людину цю мудру силу» [5, 251]. Директору школи також важливо знати духовне життя кожної сім'ї. Педагогіка повинна стати наукою для всіх – і для вчителів, і для батьків. Учений добре розумів, що без «батьківської школи» важко уявити повноцінне шкільно-сімейне виховання.

В. Сухомлинський був прикладом того, яким повинен бути керівник загальноосвітнього навчально-виховного закладу – ерудованою, толерантною, авторитетною людиною, яка має організаторські здібності, досвід педагогічної діяльності, добре знає свій предмет, методика його викладання, уміє науково аналізувати роботу кожного педагогічного працівника, колективу загалом, постійно вдосконалює свою педагогічну майстерність, прагне до наукової роботи. Керівник загальноосвітнього навчально-виховного закладу є, перш за все, вихователем педагогічного колективу, взірцем для педагогічних працівників. У книзі «Розмова з молодим директором школи» він писав, що «учителем учителів – а тільки вчитель учителів і є справжнім керівником, якому вірять і якого поважають, – можна стати лише тоді, коли з кожним днем усе більше заглиблюєшся в деталі, в тонкощі педагогічного процесу, коли перед тобою відкриваються все нові й нові грані того, що можна назвати мистецтвом впливу на душу людини» [2, 398].

Виховні ідеї керівник повинен уміти втілювати в різноманітних справах, і при цьому завжди слід намагатися бачити перспективу розвитку колективу. «В житті школи – тисячі педагогічних явищ, і, чим більше задумуєшся над кожним з них, над долями окремих учнів, над їх вчинками, тим більше виникає практичних проблем, які потрібно вирішувати колективом, – вважав В. Сухомлинський. – Потрібно добиватися того, щоб всі працівники школи – від директора до сторожа – втілювали в життя педагогічні ідеї, щоб цими ідеями жив колектив» [1, 49].

Для розв'язання сучасних проблем виховання громадянина України заслуговує на увагу твердження В. Сухомлинського про таку вимогу до особистості, як виховання почуття власної гідності, поваги людини до самої себе, бажання людини стати кращою сьогодні ніж вона була вчора. До виховання саме такої якості вчений звертається в багатьох своїх творах, тому що це хвилювало його, було йому близьким.

Проблема виховання в молоді толерантності, духовної культури, моральності, духовності, гуманізму залишається актуальною і в наш час. Творче осмислення педагогічної спадщини видатного педагога може значно посприяти її успішному вирішенню. «Виховання серця – це цілий світ турбот і тривог, про які ми, дорослі, ніколи не повинні забувати. Я бачу своє найголовніше виховне завдання в тому, – наголошував В. Сухомлинський, – щоб у дитячій душі стверджувалися співчуття, жалість, доброта до всього прекрасного, що є у світі, і насамперед до людини» [4, 114].

Педагогічні та літературні праці В. Сухомлинського, його вчительський та керівний досвід значно вплинули на практичну діяльність директорів шкіл, учителів. Аналізуючи

педагогічну спадщину, досвід роботи видатного педагога щодо формування в дітей гуманістичної життєвої позиції, оптимістичного світосприймання, позитивного сприйняття себе та інших людей, виховання співчуття, співпереживання, бажання робити добрі справи, можна стверджувати, що його погляди, ідеї є актуальними для сучасної української школи.

Подальшого дослідження потребують методичні аспекти означеної проблеми, вивчення форм, методів, прийомів роботи, що використовував В. Сухомлинський для створення атмосфери толерантності в загальноосвітньому навчальному закладі.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. — Т. 4. — К. : Радянська школа, 1977. — 638 с.
2. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. — Т. 4. — К. : Радянська школа, 1977. — 638 с.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5 т. — Т. 3. — К. : Радянська школа, 1977 — 458с.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. — Т. 2. — К. : Радянська школа, 1988 — 304 с.
5. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. — К. : Рад. шк., 1978. — 263 с.

S. F. ODAINYK
Kherson

V. O. SUKHOMLYNSKYI ABOUT THE ROLE OF THE HEAD OF THE EDUCATIONAL ESTABLISHMENT IN THE FORMATION OF TOLERANCE IN SUBJECTS OF EDUCATIONAL PROCESS

The article analyzes some of the principles of V. Sukhomlynskyi's humane pedagogy concept. The principles of pedagogical activity of the head of the educational establishment, based on love for children, tolerance, cooperative creative work, civility, competence, ability to create positive atmosphere between all subjects of educational process are shown.

Key words: V. Sukhomlynskyi, school principal, management of educational and upbringing process, tolerance, humanism, humanity, pedagogical culture, faith in a child.

С. Ф. ОДАЙНИК
г. Херсон

В. А. СУХОМЛИНСКИЙ О РОЛИ РУКОВОДИТЕЛЯ УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СУБЪЕКТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

В статье проанализированы некоторые принципы концепции «гуманной» педагогики В. Сухомлинского. Изложены принципы педагогической деятельности руководителя учебного заведения, основанные на любви к детям, толерантности, совместной творческой работе, корректности, компетентности, умении создавать вокруг себя позитивную атмосферу для всех субъектов образовательного процесса.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, директор школы, управление учебно-воспитательным процессом, толерантность, гуманизм, человечность, педагогическая культура, вера в ребёнка.

Стаття надійшла до редколегії 06.08.2014